

MEXICKÁ ŠPANĚLŠTINA

Zuzana Erdösová

Mexiko je se svou populací přesahující sto milionů obyvatel největší španělsky mluvící jazykovou komunitou a je rovněž jednou z hispano-amerických zemí, jež se těší největšímu zájmu lingvistů (Lara 1991, 150). I když je španělština jazykem více než dvaceti zemí Latinské Ameriky (respektive právě proto), nelze ji považovat za jednolitý celek, nýbrž je nutno pohlížet na španělštinu toho kterého státu prostřednictvím historických a společenských okolností, jež ji pomáhaly formovat. Z tohoto úhlu pohledu je potom i mexická španělština odrazem mexické společnosti a jejích proměn v čase i prostoru (při její analýze lze uplatnit přístup diachronní i synchronní, horizontální i vertikální). První polovina tohoto textu je pojata deskriptivně, věnuje se podobě současné mexické španělštiny, vymezení pojmu mexikanismus a dialektálnímu členění země, zatímco polovina druhá je zaměřena sociolingvisticky a zabývá se jazykovou normou mexické španělštiny.

1. DNEŠNÍ PODOBA MEXICKÉ ŠPANĚLŠTINY

Cesta k mexické španělštině historicky vede ve zkratce od dialektu středověké Kastilie¹ přes národní jazyk Španělska a jeho kolonií až k jazyku samostatného Mexika. V následujícím popisu současné mexické španělštiny nás zajímají její fonetické, fonologické a morfosyntaktické rysy běžně rozšířené na většině území a považované za normativní (viz kapitulu 5), tedy za součást standardního jazyka.² To znamená, že se jedná o jazykové jevy přijímané konsenzem mexické inteligence, které, ať už se vyskytují či nevyskytují ve španělštinách jiných států, pro vzdělanou mexickou společnost představují měřítko toho, „jak mluvit správně“. Z těchto normativních rysů jsou tedy vyloučeny jevy, které sice mohou být typické pro Mexiko, ale takové společenské prestiži se netěší. Vzhledem k omezenému rozsahu tohoto textu a k neexistenci jasně daného „seznamu“ normativních rysů je následující přehled výběrem z těch, jež se ve studiích nejčastěji zmiňují.

Mezi obecné rysy **fonetického a fonologického charakteru** náleží:

- 1) *yeísmo* čili neutralizace fonologického rozdílu mezi *y* a *ll*,
- 2) *seseo* neboli ztráta interdentalního *s*, a tedy nerozlišování mezi fonémy /s/ a /θ/,
- 3) tendence oslabovat /e/, především v koncových slabikách (*Lipskéi 2004*),
- 4) diftongizace hiátů (*peor* vysloveno jako /pjór/, *poeta* jako /pueta/) (*Lope 2008, 132*),
- 5) existence afrikát *tl* a *tʃ* jako dědictví zejména jazyka nahuatl (ve slovech jako *Azcapotzalco* či přímo *nahuatl*),
- 6) trojí výslovnost mexického *x*: foném /š/ běžný v nahuatlu, ale neexistující ve španělštině, se v kolonii Nové Španělsko většinou přepisoval pomocí *x* a tato podoba se zachovává dodnes, nicméně výslovnost je trojí; buď původní /š/ (např. ve slově *xocoyote*; benjamínek), /ch/ (např. *México*), nebo /s/ (např. *Xochimilco*) (*Gómez 2001*), přičemž někdy

-
- 1 Na základě toho se španělština nejen v Mexiku, ale v celé Latinské Americe označuje také jako kastilština.
 - 2 Standardní jazyk a jeho vyjádření, norma, je spíše psaný než mluvený a spíše městský než venkovský (*Lara 1994*). Dále se dělí na subvarietu spisovnou, uplatňující se především v oficiální a polooficiálních situacích (*Lotko 2005, 54*), a hovorovou, což je jeho mluvená podoba (*Kopečný 1949*).

jsou u jednoho a téhož slova přípustné všechny tři výslovnostní varianty (např. u slova *xococonxtle*, plod nopálu)³ (Lara 2009, 1227).

Z obecně rozšířených **rysů morfosyntaktických**, z nichž všechny jsou běžně zachytitelné v mluvě vzdělaných Mexičanů, Lope⁴ rozeznává následujících dvanáct (Lope 2008, 132, Lope 1993, 151–154):

1) Specifická „dělba práce“ mezi prostým minulým časem (*hablé*) a minulým složeným časem (*be hablado*) v důsledku rozdílného historického vývoje ve Španělsku a Mexiku od 16. století, kdy role těchto dvou časů ještě nebyly pevně dány. Minulý čas prostý se v Mexiku využívá vždy, když je děj považován za ukončený, ať je jeho vztah k přítomnosti jakýkoliv, zatímco minulý čas složený označuje nepřetržitost probíhajícího děje od daného okamžiku v minulosti do současnosti, tedy jeho nedokonavost (Foncubierta – Fernández 2005, 746–747).

2) Mexická inklinace k budoucímu času perifrastickému (*¿Vas a salir?*) oproti španělské preferenci budoucího času prostého (*¿Saldrás?*).

3) Použití předložky *hasta* nikoliv jako horní hranice děje, nýbrž k označení jeho začátku (*Llega hasta las once* ve významu *Přijde v jedenáct*).

4) Neexistence zájmena 2. osoby plurálu *vosotros* (jev běžný v celé Hispánské Americe) a jeho nahrazení zájmenem 3. osoby plurálu *ustedes*.

5) Nesprávná shoda zájmen zastupujících přímý a nepřímý předmět (*Traje el libro a mis amigos* zestručněno na *Se los traje*).

6) Používání indikativu přítomného času ve větách uvedených *todavía* tam, kde by podle kastilské normy následoval minulý čas složený (*Todavía no salen de la tienda*) a v případě přesunutí děje do minulosti použití souminulého času místo předminulého (*En aquel entonces todavía no se enteraban de la verdad*).

8) Vynechávání předložky *de* ve vazbách, které ji vyžadují (*Me alegro que los conozcas*).

9) Slovesa *entrar*, *meter* atd. se oproti kastilské normě, která vyžaduje předložku *en*, v Mexiku vážou s předložkou *a* (*Entró al edificio*).

10) Personalizace neosobního slovesa *haber* (*Habíamos muchos*).

3 Všechny české překlady mexikanismů vycházejí z příslušných hesel *Diccionario del español usual en México*.

4 Mexická hispánská lingvistika, především dialektologie Mexika, je z velké části dílem M. Lopeho Blanche. Většina současných lingvistů středního Mexika pochází z řad jeho žáků (Lara 2002b, 390). Společně s Lopem k největším autoritám na poli mexické španělštiny náleží Luis Lara a José Moreno de Alba.

11) Adjektivizace příslovce *medio* (*Esta comida es media rara*).

12) Chybná shoda mezi neurčitou číslovkou *poco* a podstatným jménem, k němuž se váže (*una poquita de sal*).

V žádné ze zmíněných rovin Lope neshledává mexickou standardní španělštinu natolik „odchylnou“, aby si v blízké budoucnosti Mexičané a mluvčí španělštiny z jiných španělsky hovořících zemí navzájem nerozuměli (Lope 1993, 155–156).

Co se týče **lexikální roviny**, tato oblast kvůli svému rozsahu a variabilitě neumožňuje jednoznačně vyčlenit nejobecnější jevy. Moreno rozlišuje v mexickém lexiku elementy konzervativní, tedy především slova indiánského původu a z hlediska kastilské španělštiny archaismy (např. mexické *amarrar* místo *atar*; svázat), a progresivní, čili hlavně neologismy, které vznikají svébytnou derivací uvnitř systému španělštiny především prostřednictvím sufixů (např. adjektivum *almacenable* odvozené od slovesa *almacenar*; uskladnit) (Moreno 2010, 415, 419).

Prvky z jazyků neevropských etnik mimo indiánské se v mexické španělštině prakticky neprosadily. To je případ afrických jazyků, jimiž mluvila populace černošských otroků přivezených do Mexika kolonisty a jejichž jediné znatelnější doklady je dnes možno vysledovat v oblasti Veracruzu (Lipski 2004, 296).

Zato indigenismy již jsou projevem důležitosti substrátu, který na mnoha místech mexického území představovaly a představují indiánské jazyky. Zatímco v rovině gramatické a fonetické je vliv indiánských jazyků prakticky nepřítomný, v lexiku je velmi silný.⁵ V počáteční fázi španělština kolonie Nové Španělsko absorbovala nejprve slova antilského původu (především arahuacká) zprostředkovaná prvními kolonisty (*maíz*; kukuřice, *cacique*; kazik) a posléze lexikum politicky dominantního jazyka předkolumbovského středního Mexika, nahuatlu. Ten potom řadu antilských výrazů v Mexiku vytlačil (např. antilská slova *maní*; burský oříšek, a *ají*; chilli paprička, postoupila místo nahuatlismům *cacahuate* a *chile*) (Lara 2008, 347). Nahuatlismy dnes někdy koexistují s původně kastilskými výrazy, v jiných případech se španělský výraz neuchoval či vůbec nevznikl, nebo naopak španělský vytlačil nahuaský. Jak ale upo-

5 Ve vztahu k této problematice nepanuje mezi lingvisty konsenzus. Jedna část považuje vliv indiánských jazyků na mexickou (ale i americkou) španělštinu všeobecně za zásadní, druhá radí jej nepřeceňovat (sem patří Moreno či Lope) (Costenla 2005).

zornuje Moreno, četnost a význam indigenismů se nesmí přeceňovat, protože ve srovnání se španělským lexikem jsou v menšině (Moreno 2010, 455–456). Navíc se omezují na přibližně čtyři sémantická pole: jídlo (např. *atole*; hustý kukuřičný nápoj), domácí potřeby (např. *comal*; deska na smažení), flóra a fauna (např. *aguacate*; avokádo, *guajolote*; krocán) (Lara 2008, 347). A konečně, jak nahuatl, který v mexické španělštině zanechal nejvýraznější stopy, tak ostatní indiánské jazyky už v dnešní době neobohacují jazyk aktivně, a indigenismy tudíž pomalu ztrácejí na životnosti.

Co se týče výpůjček z cizích jazyků, vliv americké angličtiny netřeba zdůrazňovat. Kromě anglicismů běžných i ve Španělsku či ve zbytku Hispánské Ameriky existují mnohé výhradně mexické. Tyto Moreno člení na anglicismy obecně používané po celém Mexiku (*suéter* od *sweater*; svetr) a regionální, což se týká hlavně pohraničí s USA (*guachar* od *watch*; pozorovat), a dále anglicismy inkorporované do španělštiny již dříve (*líder* od *leader*; lídr), či přejaté teprve před nedávnem (*polución* od *pollution*; znečištění) (Moreno 2010, 436). Dále rozlišuje mezi anglicismy „výhodnými“, tedy těmi, jež označují jevy v Mexiku doposud neznámé (různé sporty atd.), a „povrchními“, tedy přejatými z důvodu prestiže angličtiny, nikoliv proto, že by španělština postrádala pro daný jev výraz (Moreno 2010, 442).

Z předcházejícího nástinu současné podoby mexické španělštiny vyplývá neopakovatelnost situací, jež ji pomáhaly a pomáhají formovat, ať už se jedná o rozmanité etnické složení Mexika či prestiž americké angličtiny, jež našly svůj odraz zejména v lexiku, či o svébytnou evoluci některých morfosyntaktických jevů.

2. MEXIKANISMY

Vzhledem k faktu, že lexikum je jedním z elementů, jež nejvíce odlišují mexickou španělštinu od jiných variet, a také kvůli přetrvávajícímu „koloniálnímu“ přístupu k jazyku⁶ je nyní na místě věnovat pozornost

6 Kastilská španělština se často chápe jako měřítko korekce, což jiné geografické variety staví do podřadného postavení.

termínu mexikanismus a jeho vztahu k ostatním souvisejícím pojmům. Pro začátek je nutno podtrhnout, že mexikanismy nemusí být nutně lexikální, ale mohou se týkat také gramatické, morfosyntaktické, sémantické, stylistické či ortografické a výslovnostní stránky jazyka. Mexikanismus na jedné straně můžeme vztáhnout k termínu amerikanismus, kterým se označují výrazy používané výhradně v Hispánské Americe, a na straně druhé k pojmu regionalismus, čili k lexiku využívanému v jedné konkrétní oblasti daného státu. Mexikanismus stojí tedy někde na pomezí těchto dvou pojmů a společně s nimi vykazuje jistou kontroverzi. Jestliže je totiž v případě amerikanismu prakticky nemožné vysledovat existenci slov s uniformním užitím po celé Hispánské Americe, často je obdobně složité prokázat, že se daný mexikanismus opravdu používá po celém národním teritoriu. Celá řada tzv. mexikanismů je tedy v tomto světle především mexickými regionalismy. Na straně druhé, řada ryze mexických výrazů již mohla překročit mexické hranice: například výraz *escuincle*; malé dítě, používaný po celém Mexiku, tedy i ve státě Chiapas, se již dost možná vyskytuje i v sousední Guatemale (Alatorre 1995, 135). Uzávěře proto tuto úvodní problematiku kompromisnější definicí mexikanismu coby jazykového jevu, který se obecně vyskytuje na většině mexického území, ale běžně nefiguruje ve španělštině ostatních států Hispánské Ameriky (spadaly by sem například výrazy *guajolote*; krocán, či *sarape*; tkaná deka) (Gómez 2001).

Takto pojaté mexikanismy jako celek tvoří tzv. diferenční lexikum Mexika.⁷ Jedním ze způsobů, jak tuto část lexika strukturovat, je porovnat je s kastilskou španělštinou, což umožňuje rozlišit následující kategorie (Ávila 1998, 399–401): 1) systém opozic, tedy dvojic slov, z nichž každé se objevuje výhradně buď v mexické, nebo kastilské varietě (např. kastilské výrazy *billete*, *batata* a mexické *boleto*, *camote*; lístek, sladká brambora), 2) vnitřní opozice konotativního typu, kdy se jak v mexické, tak kastilské varietě používají k popisu téhož jevu dva výrazy, přičemž jeden či oba jsou srozumitelné i ve druhé varietě, ale používají se s menší frekvencí (například v Mexiku se pro označení chodníku preferuje *banqueta*, ale kastilský výraz *acera* je rovněž srozumitelný), 3) denotativní variace, kdy jeden výraz v mexické španělštině odpovídá dvěma či více

7 Lexikum vzniklé po odstranění mexických regionalismů, technicismů a slov běžně známých jak v Mexiku, tak ve Španělsku a Hispánské Americe (Ávila 2005, 419–420).

výrazům v kastilské španělštině, které popisují odlišné jevy, a naopak (v Mexiku se pro označení sprchy používá nejčastěji *regadera*, ale ve Španělsku je nutno rozlišovat mezi výrazy *regadera* a *ducha*, protože první z nich označuje pouze kropící konev). Avila pak přidává ještě jednu kategorii, která se týká výrazů, jež označují jevy v zemích mimo Mexiko neznámé (například *guacamole*; salsa z avokádové dužniny, které z kulturních důvodů nemá v kastilské španělštině ekvivalent) (Avila 2005, 419–420).

Mezi mexikanismy dále zařazujeme i útvary frazeologické, jako jsou idiomy, rčení či přísloví. Mexičané všeobecně využívají těchto prostředků s velkým nadšením, až se tím někdy jejich vyjadřování stává pro cizince poněkud kryptickým. Ačkoliv je velké množství mexických idiomů a přísloví španělským dědictvím, značná část je domácího původu a často využívá indiánského lexika. Některé stojí na pomezí, neboť postupem času došlo k pomexičtění původně španělského úsloví (například španělské *no tener donde caerse muerto* a mexické *no tener petate en que caer muerto* za použití mexikanismu *petate*; rákosová rohož) (Morvay 1986, 321), v jiných se využívá sémantických mexikanismů, tedy slov španělského původu, která v Mexiku během historického vývoje nabyla nového významu (*andar como diablo en panteón* s využitím mexického výrazu *panteón* pro hřbitov) (Morvay 1986, 322). Při analýze této části lexika je nutno dbát na to, aby se za mexikanismy nezaměňovala spontánní lidová kreativita, čili aby tak nedocházelo ke směšování saussurovské *langue* a *parole*. Rychle lidovější úsloví jako *ái nos vidrios* (humorná adaptace rozloučení *allí nos vemos*) jsou výrazem verbální obratnosti individuálních mexických mluvčích, která ale nemá nic společného se samotným systémem jazyka (Lara 2002a).

Věnujme nyní pozornost způsobu, jak se mexičtí lingvisté vyrovnávají se specifiky svého lexika, tedy mexické lexikografické produkci. Slovník, jak podotýká Lara, není jen akademickou příručkou, ale společenským jevem par excellence, neboť jazyk odráží sociální realitu svých mluvčích (Aliaga 2000, 8–9). Právě od Lary vzešel podnět k sestavení nově pojatého slovníku určeného pro potřeby zejména mexické veřejnosti (*Diccionario del español usual en México*, dále jen DEUM), motivovaný dvěma hlavními faktory: lingvistickou hegemonií slovníku španělské *Královské akademie* (*Diccionario de la Real Academia Española*, dále jen DRAE) v hispánském světě a absencí všeobecného slovníku mexické španělštiny.⁸

8 Jediný všeobecný slovník španělského jazyka v hispánském světě je zatím DRAE (Lara 1992, 2f). Co se týče lexikografické produkce v samotném

Kritika DRAE a způsobu, jakým jsou v něm prezentovány tzv. amerikanismy, představuje kapitolu samu pro sebe, a ačkoliv Mexická akademie v 90. letech věnovala pozornost revizi mexikanismů obsažených v DRAE (*Martínez 1995, 931*), problém se tím nevyřešil. Larova lexikografická idea tedy vyplývá z nedostatečnosti obou načrtnutých přístupů: jeho DEUM už není slovník kontrastivní, nýbrž integrální: zachycuje lexikum španělštiny tak, jak se opravdu používá v Mexiku, tedy nejen slovní zásobu, která Mexiko odlišuje od ostatních států (*Smith 1997, 106*), a jako takový by se mohl nazývat „regionální slovník španělštiny“. V hispanoamerickém kontextu se jedná o zcela novou koncepci (*Lara 1992, 22*). Dále je to slovník synchronní, zachycuje tedy mexickou španělštinu v současné podobě.⁹ Jestliže jsme uvedli, že Lara považuje slovník za společenský fenomén, je to především proto, že je 1) legitimizačním aktem, který dává mluvčím pocit autonomie očistěné od ideologie podpořující nadřazenost kastilské variety, 2) deskriptivní, čili nevykazuje lexikální elitářství, neboť obsahuje slova nejčastěji používaná v celém společenském spektru: kritériem je tedy především statistický výskyt, frekvence a rozptyl ve vybraných pramenech (např. široce využívané anglicismy *chechar*, *ověřit*, *sofisticado*; sofistikovaný, rafinovaný) (*Lara 1992, 26*).

DEUM je určen především mexické veřejnosti, takže hesla byla vypracována zcela nově s ohledem na srozumitelnost laické veřejnosti. V definicích se odkazuje na kulturní realitu Mexika, jazyk se tedy neizoluje od společnosti, jejímž potřebám slouží (*Smith 1997, 105*). Například definice výrazu *maíz*; kukuřice, má evokovat to, co toto slovo představuje v Mexiku, zmiňuje se tedy, že se z ní připravují obecně známé pokrmy jako *pozole*, *atole* či *tamale*s) (*Lara 2009, 772*).

DEUM vzbudil u mexické veřejnosti protichůdné reakce: na jedné straně vyšel vstříc jejím potřebám, na straně druhé pobouřil zastánce striktní normativní jednoty španělštiny (*Lara 1992, 30–31*).

Uzavřeme tento oddíl konstatováním, že ve vztahu k odlišnostem mezi mexickou a kastilskou španělštinou v Mexiku nepanuje shoda. Ačkoliv

Mexiku, všechny slovníky vzniklé na konci 19. a na začátku 20. století jsou kontrastivního charakteru: sbírkami mexikanismů (*Martínez 1995, 29–931*).

9) Prameny, z nichž se čerpalo lexikum pro počáteční korpus, pocházejí z let 1921–1974 (*Lara 1994*), neuvádí se ani etymologie, ani původ zahraničních výpůjček (*Smith 1997, 126*).

pro mnohé jsou mexická specifika jedním z článků identity, pozice puristů a zastánců příkladnosti kastilské variety je velmi silná.

3. DIALEKTÁLNÍ ČLENĚNÍ MEXIKA

Lope stál nejen u zrodu celé mexické hispánské lingvistiky, ale zejména u jedné její větve: dialektologie Mexika. Svou prací rovněž motivoval celou novou generaci badatelů, kteří jsou již mnohem všímavější k socio-lingvistické realitě zkoumaných jevů, zejména pokud se jedná o urbánní prostředí (Martín 2007, 4).

Ačkoliv v Lopeho *Lingvistickém atlasu Mexika* (*Atlas lingüístico de México*, dále jen ALMex) logicky nalezneme jen dialektální zóny nacházející se uvnitř současných mexických hranic, musíme brát v úvahu, že teritorium Mexické republiky a území, na němž se mluví tzv. mexickou španělštinou, nemají stejné hranice. Na jihu a jihovýchodě Mexika (Chiapas, poloostrov Yucatán) totiž španělština vykazuje mnoho společných rysů se španělštinou středoamerickou, protože tyto oblasti během historického vývoje politicky spadaly spíše do regionu Střední Ameriky, zatímco na severu některé státy dnešních USA (Kalifornie, Arizona, Colorado, Nové Mexiko) až do poloviny 19. století patřily k Mexiku, a proto má místní španělština společné kořeny se španělštinou mexickou (Lipski 2004, 294).

Základní dialektální členění na čtyři oblasti (sever, střed, pobřeží a jihovýchod) vzniklo již v koloniálním období. Periferní zóny včetně obou pobřeží byly od začátku poznamenány silnou andalusskou přítomností, jejíž současné doklady je možno vysledovat v karibském charakteru fonetiky těchto dialektů. Specifický případ tvoří oblasti Yucatánu, Chiapasu a vnitrozemských částí Tabasca, jež byly jen slabě kolonizovány Španěly, ale zato zůstaly obydlené početnou indiánskou populací žijící izolovaně v pralesních oblastech (Lara 2008, 357). Sever začal být systematicky kolonizován až v 17. a 18. století poté, co se společnost středního Mexika konsolidovala. Jde zároveň o nejméně prozkoumaný dialektální areál (Lara 2008, 357). Další dialektální fragmentace Mexika byla určována faktory, jako je míra izolovanosti té které oblasti, migrační proudy či změny, jimiž prošlo mexické území.

Definovat dialektální zóny v Mexiku, stejně jako kdekoli jinde v Latinské Americe, je velmi složité. Na počátku všech těchto obtíží stojí

hluboký polymorfismus¹⁰ mexických dialektů (*Gafarova 2008, 201*). Izo-glosy jednotlivých jevů si navzájem neodpovídají a rozdíly, které by je měly jasně definovat, jsou nezřetelné (například jsou spíše fonetického než fonologického charakteru). Někdy je tentýž element přítomen na obou stranách pomyslné hranice, ale na jedné straně je intenzivnější (*Martín 2009, 3*). Lope při své práci na ALMexu došel k závěru, že takový polymorfismus, jakkoliv dialektologům komplikuje práci, je přirozený nejen mexické španělštině, ale všem živým jazykům (*Lope 1974, 18*). Dialektální neostrost dovedla Martína k formulaci hypotézy stojící v opozici k tradiční dialektologii, totiž že opravdové dialekty nejsou geografického, nýbrž sociálního charakteru (*Martín 2009, 4*). Lara zase zastává názor, že tradiční dialekty procházejí pod vlivem velkých měst fázi restrukturalizace a začínají být nahrazovány velkými lingvistickými celky závislými na tom kterém městském centru (*Gafarova 2008, 201–202*).

Vůbec první snaha o definici mexických dialektů vzešla od Henriquize Ureñi ve 20. a 30. letech, který rozlišil šest zón: sever, střed, pobřeží Mexického zálivu, jih, oblast poloostrova Yucatán a stát Chiapas. Toto členění bylo ale nedostačující, proto bylo prvotní Lopeho ambicí vytvořit propracovanější systém, lépe odpovídající realitě Mexika. Jeho pro dialektologii Mexika naprosto zásadní projekt začal na přelomu 60. a 70. let a nakonec vyústil v již zmíněný šestisvazkový ALMex, publikovaný postupně během 90. let. Lope nakonec došel k závěru, že je třeba rozlišovat nejméně sedmáct dialektálních zón.

Při základním přehledu mexických dialektů se ale budeme držet již zmíněného nejobecnějšího schématu, podle něhož se Mexiko člení na sever, střed, pobřeží a jihovýchod. Španělština středního Mexika je díky důležitosti hlavního města nejprestižnější varietou, která je navíc přítomna v povědomí ostatních mexických (ale i latinskoamerických) států hlavně díky filmovému dabingu. Je ve svých projevech poněkud neutrální, takže se blíží obecné latinskoamerické španělštině tak, jak se využívá v médiích. Co se týče severních dialektů, nejznatelnější rozdíl spočívá v odlišné intonaci, městské obyvatelstvo se ve výslovnosti příliš neliší od středního Mexika, rozdíly jsou znatelné spíše na venkově (*Lipskéi 2004, 301*). Značná část rysů typických pro jihovýchod (oblast poloostrova Yucatán) souvisí s faktem, že mnoho obyvatel tohoto regionu je

10 Lingvistická variace u jednotlivých mluvčích v jedné oblasti, kde by podle předpokladů všichni měli vykazovat shodné rysy (*Gafarova 2008, 201*).

bilingvních v mayštině a španělštině. Pobřežní dialekty na atlantickém pobřeží zasahují státy Veracruz a Tabasco a na pacifickém pobřeží Guerrero, Oaxaca a částečně Chiapas.

Problematiku je možno uzavřít tím, že ačkoliv se Lopeho výsledky těší veliké prestiži, zatím neexistuje žádné jednoznačně přijímané dialektální členění Mexika. Většina dialektologů se shoduje v základním dělení na sever a jih, ale vede se debata ohledně toho, které části jižního a středního Mexika by se měly řadit po boku hlavního města (*Lipský 2004, 294–5*). Podle Lary jsou v dialektologii Mexika dobře patrné rozdíly mezi městem a venkovem a mezi jednotlivými rozmanitými venkovskými kulturami. Transparentní je kreolsko-mestický střed, indiánský jih a konečně „autenticky mexický“ sever coby produkt kolonizace provedené specifickou společností vzniklou v „tavícím kotli“ středního Mexika (*Lara 1991, 147*).

4. MEXICKÉ DIALEKTY Z POHLEDU MLUVČÍCH

Ze sociolingvistického hlediska je velmi zajímavou oblastí tzv. percepční dialektologie, tedy zkoumání způsobu, jakým si sami mluvčí strukturují lingvistický svět kolem sebe na rozdíl od odborníků, jejichž analýza jazykové reality je logicky postavena na odlišných kritériích.

K mexické percepční dialektologii jsou k dispozici dvě studie: první realizovaná v Hermosillu v Sonoře (*Morúa – Serrano, 2004*) a druhá v hlavním městě (*Serrano*). V obou případech byl vybraný vzorek mluvčích (150 v Sonoře a 60 v Ciudad de México) vyzván, aby na slepé mapě Mexika vyznačil zóny podle toho, jak se podle jejich úsudku v různých částech země mluví. Následná analýza těchto improvizovaných map odhalila, že si Mexičané segmentují španělštinu vlastní země buď prostřednictvím toponym, tedy ztotožňováním určité mluvy s konkrétním místem, nebo stereotypů, čili zažitých a tradovaných představ (např. *chilango* jako synonymum mluvy hlavního města, kdy je toto relativně pejorativní označení pro obyvatele města Mexika ztotožňováno s dialektem). Povědomí o dialektech vlastní země očividně závisí jak na původu mluvčího, tak na dosaženém vzdělání: zatímco obyvatelé Hermosilla v průměru rozlišují tři hlavní dialekty, tedy jihocentrální, severský a pobřežní, podle obyvatel hlavního města existují čtyři, tedy centrální, severský, pobřežní

a poloostrovní (tj. yucatánský). Co se týče počtu dialektů zaznamenaných jednotlivcem, v hlavním městě se ukázalo, že lidé pracující v akademickém prostředí jich uváděli vyšší počet (nejčastěji kolem osmi variant) než úřednický personál.

Běžným Mexičanům je v orientaci mezi dialekty nejvíce nápomocno lexikum a intonace. Dobře rozpoznatelná je pro ně mluva poloostrova Yucatánu, především pokud jde o bilingvní mluvčí s mayským akcentem, dále melodické severní dialekty zpopularizované ve filmech a písních a konečně mluva atlantického pobřeží, která má velké množství karibských rysů. Dialektologové naopak staví do popředí hlavně fonetické rysy (*Lipski 2004, 295*).

5. MEXICKÁ JAZYKOVÁ NORMA

Pojem jazyková norma španělštiny a jeho možné užití v plurálu úzce souvisí s otázkou jednoty španělského jazyka coby komunikačního prostředí více než čtyř set milionů lidí ve dvou desítkách států.¹¹ Jak se tato debata o normativnosti různých geografických variet španělštiny projevuje v jazykové realitě Mexika? Lara je přesvědčen, že překročila akademické hranice a těší se zájmu široké veřejnosti (*Lara 1992*), jež ale většinou podporuje tezi o „příkladnosti“ kastilské španělštiny. Důsledkem vnímání jazyka tímto koloniálním prizmatem je pocit méněcennosti mexických mluvčích ve vztahu k jazyku bývalé metropole. Takový etnocentrismus je zjevný hlavně v lexikální rovině; Lara na základě své zkušenosti uvádí častý případ, kdy vzdělání Mexičané za pomoci DRAE ověřují, zda je to či ono slovo legitimní, tzn. zda vůbec existuje, a kdy se pořádají „hony na mexikanismy“ v textech určených mezinárodnímu publiku (*Lara 1991, 139*).

Rovněž ale existuje v dnešní době stále rozšířenější druhý názor, který staví mexickou španělštinu do pozitivnějšího světla; podporuje právo

11 První názor je ten, že se španělština tříští, a proto je záhodno co nejvíce lpět na jedné společné jazykové normě (kastilské), a na druhé straně stanovisko, že realitou dnešního hispánského světa je rozmanitost v jednotě, jež španělštinu nejen neohrožuje, nýbrž i obohacuje: prosazuje proto koexistenci několika norem.

mluvčích na vlastní jazykovou normu, která by odrážela tu část mexické španělštiny, která je po celé zemi považována za prestižní a reprezentativní (Lotko 2005, 54). Zdůrazněme, že normativní mexická španělština je tedy podporována hodnotovým systémem mexické společnosti, není dána pouhým zažitým opakováním nějakého způsobu užití jazyka v určitém regionu (Lara 1991, 50).¹² Jak podotkl Kopečný ve vztahu k normě češtiny: „V normě jazyka vlastně spisovného vznikají autonomním vývojem... nové jevy, od dosavadní normy odchylné.“ (Kopečný 1949) Z tohoto tvrzení můžeme vyvodit, že mexická standardní španělština je součástí hispánského kontinua a zároveň obsahuje vlastní specifika (Lara 1991, 142), která ovšem nesmíme směšovat s odchylkami od konsenzu vzdělaných mluvčích, jako jsou například některé ryze dialektální rysy. Jako kritérium pro vymezování takových odchylek Lope stanovil koncept ideální normy.¹³ Za svébytné rysy mexické normativní španělštiny můžeme považovat jevy uvedené v první kapitole a shrnout tak, že se mexická norma výrazněji neodchyluje od ideální a že v žádném případě nepředstavuje ohrožení jednoty španělského jazyka (Lope 1993, 155–156).

Standardní jazyk jako celek představuje soubor jazykových prostředků všech mexických mluvčích, na kterých se neodráží příslušnost jedince k nějaké společenské vrstvě. Aby se společenská stratifikace projevila, je třeba dalších „signálů“, jako je specifická intonace, fyzický zjev či oblečení mluvčího (Lara 1992, 26). Tyto sociální (tedy také nelingvistické) faktory nabývají v členité a vysoce hierarchizované mexické společnosti zásadního významu, protože identifikují mluvčího nejen po stránce socioekonomické, ale i etnické.

Závaznost jazykové normy je svázána s prestiží autorit, které ji šíří, ale kvalita jejich jazyka v Mexiku paradoxně není bezproblémová. Celkově tito propagátoři normy trpí nedostatečně rozvinutou syntaxí, omezenou

12 Proto se dnes běžně uznává koexistence více norem včetně národní normy pro každý stát (Parodi – Santa Ana 1997, 308–309). Nadnárodní normy je zvykem rozpoznávat dvě: kastilskou (střední a severní Španělsko) a atlantickou (jižní Španělsko, Kanárské ostrovy, Hispánská Amerika) (Avila 2005, 414–415).

13 Lope tuto koncepci normy nazývá „ideální“, protože je „sumou všech jazykových aktů považovaných v jednotlivých hispánských dialektech za normální a příkladné“, nicméně právě proto s ní ani jedna národní norma plně nesplyvá (Lope 1995a, 240). Lexikum se kvůli své členitosti pro potřeby normy dá zobecnit jen těžko (Lope 1993, 150).

slovní zásobou a neberou dostatečný ohled na realitu mexické španělštiny, což se projevuje ve lpění na kastilské normě a následném prosazování prvků, které jsou mexické španělštině cizí (jedná se například o tzv. *léismo*, jež kastilská norma absorbovala) (Lara 1991, 143). Média se uchylují k pseudofornálnímu a zbytečně komplikovanému způsobu vyjadřování i zcela triviálních informací (dva zápory = klad), záměrnému purismu ve vztahu k anglicismům (kastilský výraz *cremallera*; zip, místo běžného mexického *zíper*) a doslovnosti při překladech z angličtiny, jež zasahuje především morfosyntaktickou oblast (věta *I'm waiting for someone* je překládána jako *Estoy esperando por alguien* namísto *Estoy esperando a alguien*) (Alatorre 1995, 136).

Až dosud jsme se zabývali standardní podobou mexické španělštiny. Existuje ale i jazyk substandardní, tedy nespisovná, nižší či pokleslá varieta národního jazyka (Lotko 2005, 54), která je spíše venkovského než městského charakteru a je úžeji vymezena, ať už geograficky, sociálně nebo etnicky: v tom případě mluvíme buď o dialektu (nářečí), sociolektu či etnolektu (španělštině mluvčích indiánských jazyků). Fakt, že dialektální varianty mexické španělštiny nespádají do standardního jazyka, nás ovšem nesmí přivést na myšlenku, že jejich specifika, která výrazové prostředky Mexika značně obohacují, nedocházejí žádného ocenění (Lara 1992, 23). Naopak, řada regionálních rysů se považuje za legitimní součást koloritu daného regionu a umožňuje identifikovat původ mluvčího, jak je tomu například u specifické intonace, tzv. *tiplé, tono, či son* (Parodi – Santa Ana 1997, 315). Jiné rysy jsou již ale sociálně stigmatizované: jde zejména o regionální archaismy čili relikty pocházející ze směsi různých dialektů španělštiny, jež charakterizovala rané koloniální období, které současní mluvčí hodnotí negativně jako venkovskou a hrubou mluvu.¹⁴

Co se týče sociolektů, spadá sem mluva různých skupin mladých lidí, která se v závislosti na době nazývala různě (*pachuco, lenguaje preparatoriano, lenguaje de la onda*),¹⁵ a argot podsvětí *caló* (Lara 1992, 29). Specifickým typem argotu je tzv. *albur*, především mužské umění dvojsmyslů velmi

14 *Mesmo* namísto *mismo*, *asigún* místo *según*, *naiden* místo *nadie*, *haiga* místo *haya*..., z fonetických rysů především aspirace *f* na začátku slova (*fuera* vysloveno jako /xhwéra/) (Parodi – Santa Ana 1997, 314).

15 *Pachuco*: městské hnutí mladých lidí, zejména Mexičanů, na jihu USA v období po 2. světové válce. *Lenguaje preparatoriano*: studentský slang. *Onda*: mexická verze hnutí hippies ze 60. let 20. století.

často sexuálního charakteru, které je odrazem mexické záliby ve slovních hrátkách a až posedlostí vyhýbat se jasnému sdělení (*Nemrava 2001, 2*).

V poslední době v Mexiku vzrůstá zájem o výzkum jak spisovné, tak nespisovné složky mexické španělštiny. Kromě několika disertačních prací ze začátku 20. století byla tato oblast v 70. letech částečně zdokumentována Lopem pro potřeby ALMexu (*Lipski 2004, 295*) a v rámci mezinárodně pojatého projektu zkoumajícího spisovný jazyk v hlavních městech Iberské Ameriky a Španělska. Od 90. let pak probíhaly práce na sociolingvistickém korpusu města Mexika pod vedením Y. Lastrové a P. Martína, jehož první díl je věnován mluvčím s vysokoškolským vzděláním (*Lastra – Martín 2000*).

6. ZÁVĚR

Mexická španělština byla v tomto textu představena v širším kontextu, tedy jako součást hispánského lingvistického světa, a posléze v užším, čili jako samostatná entita podléhající vlastním evolučním tendencím. Výrazem tohoto svěbytného vývoje je mexická jazyková norma, která odráží povědomí vzdělaných mluvčích o tom, jak se „mluví správně“. Jako mikrokosmos je pak mexická španělština souborem některých hůře a jiných lépe definovatelných dialektálních zón, z nichž každá je navíc v souladu s hierarchií mexické společnosti členěna i vertikálně, tedy podle pater a různých částí společenského spektra.

Mapa mexické hispánské lingvistiky, zatím mladého oboru, je stále ještě plná oblastí *hic sunt leones*. Probíhající výzkum poukazuje na to, že se stále více otevírá i bádání sociolingvistickému, které bylo dříve zaměřeno především na studium indiánských jazyků.

BIBLIOGRAFIE

- ALATORRE, A. 1995: La identidad del castellano en México. *INTI*. 1995, vol. 42, 133–138.
- ALIAGA JIMÉNEZ, J. L. 2000: El pensamiento lexicográfico de Luis Fernando Lara. Tendencias en la investigación lexicográfica del español: el diccionario como objeto de estudio lingüístico y didáctico. In: *Actas del Congreso celebrado en la Universidad de Huelva del 25 al 27 de noviembre de 1998*. Huelva: Universidad de Huelva, 247–258.
- ÁVILA, R. 2005: Españolismos y mexicanismos: un análisis cuantitativo. *Nueva Revista de Filología Hispánica*. 2005, vol. LIII, issue 2, 413–455.
- ÁVILA, R. 1998: Españolismos y mexicanismos: hacia un diccionario internacional de la lengua española. *Nueva Revista de Filología Hispánica*. 1998, vol. 46, issue 2, 395–406.
- BARRIGA VILLANUEVA, R.: *Lingmex: Bibliografía lingüística de México desde 1970*. Cit. [2010-4-22], <<http://lingmex.colmex.mx/que-es.html>>.
- CONSTENLA UMAÑA, A. 2005: Algunos aspectos lingüísticos y socioculturales de la influencia de las lenguas indígenas en las variedades americanas del español. *El Boletín de la Academia Costarricense de la Lengua*. 2005, vol. 1, 65–86. Cit. [2010-08-12], <<http://lanic.utexas.edu/project/laoop/cilla/cplail/cplail008.pdf>>.
- FERNÁNDEZ FERNÁNDEZ, M. 2008: Usos lingüísticos del castellano en España y en América: barreras para el plurilingüismo. *Divenda. Cuadernos de Filología hispánica*. 2008, vol. 26, 335–341.
- FONCUBIERTA MURIEL, J. M. – FERNÁNDEZ MOLERO, M. 2005: El uso de los pretéritos indefinido y perfecto en la norma culta mexicana: un caso de divergencia comunicativa. In: *La competencia pragmática y la enseñanza del español como lengua extranjera. Actas del XVI Congreso Internacional de ASELE*. Oviedo: Universidad de Oviedo, 741–748.
- GAFAROVA, R. 2008: Estudio sociolingüístico del registro coloquial en España, Italia y México. *Revista de Filología Románica*. 2008, vol. 25, 193–212.
- GÓMEZ DE SILVA, G. 2001: El *Diccionario Breve de Mexicanismos*. In: II Congreso Internacional de la Lengua Española. Valladolid.
- KOPEČNÝ, F. 1949: Spisovný jazyk a jeho forma hovorová. Cit. [2010-5-17], <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4100>>.
- LARA RAMOS, L. F. (dir.) 2009: *Diccionario del español usual en México*. México: El Colegio de México.
- LARA RAMOS, L. F. 2008: Para la historia de la expansión del español por México. *Nueva Revista de Filología Hispánica*. July–December 2008, vol. LVI, issue 2, 297–362.
- LARA RAMOS, L. F. 2002a: Reseña de „Diccionario breve de mexicanismos“ de Guido Gómez de Silva. *Nueva Revista de Filología Hispánica*. 2002, vol. L, issue 1, 228–237.

- LARA RAMOS, L. F. 2002b: Juan Miguel Lope Blanch (1927–2002). *Nueva revista de filología hispánica*. 2002, vol. L, issue 2, 389–391.
- LARA RAMOS, L. F. 1994: Teoría y método en el diccionario del español de México. In: *Actas del Congreso de la Lengua Española*. Sevilla, 660–666.
- LARA RAMOS, L. F. 1992: Sociolingüística del „Diccionario del español de México“. *International Journal of the Sociology of Language*. 1992, vol. 96, 19–34.
- LARA RAMOS, L. F. 1991: La lengua española en el México contemporáneo. In: *La sociedad mexicana contemporánea. Una visión antropológica. Actas de la XVI Mesa Redonda de la Sociedad Mexicana de Antropología*. México: Sociedad Mexicana de Antropología, 137–152.
- LARA RAMOS, L.F. 1982: La normatividad en el español de México. In: *La política lingüística de México*. México: Secretaría de Educación Pública, 47–59.
- LASTRA, Y. – MARTÍN BUTRAGUENO, P. 2000: El modo de vida como factor sociolingüístico en la Ciudad de México. In: Martín Butragueño, P. (ed.). *Estructuras en contexto. Estudios de variación y cambio*. México: El Colegio de México, 13–43.
- LASTRA, Y. – MARTÍN BUTRAGUENO, P.: Corpus sociolingüístico de la ciudad de México. Hablantes de instrucción superior. Cit. [2010-2-11], <<http://lef.colmex.mx/Sociolingüística/CSCM/Introduccion%20a%20os%20materiales%20de%20la%20ciudad%20de%20Mexico%20nivel%20superior.pdf>>.
- LIPSKI, J. M. 2004: *El español de América*. Madrid: Cátedra.
- LOPE BLANCH, J. M. 2008: Español de México frente a español de España. In: *El español americano*. México: El Colegio de México, 129–138.
- LOPE BLANCH, J. M. 2000: Actitudes sociolingüísticas: México y España. *Estudios de Lingüística*. 2000, vol. 13, 149–154.
- LOPE BLANCH, J. M. 1995a: La norma lingüística y la lengua literaria. In: *Actas del XII Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas (AIH)*. Birmingham: University of Birmingham, 240–246.
- LOPE BLANCH, J. M. 1995b: Las respuestas secundarias en el Atlas Lingüístico de México. In: *Actas del Vº Congreso Internacional de „El español de América“*. Burgos, 874–879.
- LOPE BLANCH, J. M. 1993: Anomalías en la norma lingüística mexicana. In: *Ensayos sobre el español de América*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 149–156.
- LOPE BLANCH, J. M. 1974: Dialectología mexicana y sociolingüística. *Nueva Revista de Filología Hispánica*. 1974, vol. 23, issue 1, 1–34.
- LOTKO, E. 2005: *Slovník lingvistických termínů pro filology*. Olomouc: UP.
- MARTÍN BUTRAGUENO, P. 2009: Dialectología de nuevos mundos: una lectura variacionista del Atlas Lingüístico de México. Conferencia. Río Piedras: Universidad de Puerto Rico.
- MARTÍN BUTRAGUENO, P. 2007: Perspectivas de la sociolingüística urbana contemporánea en México. Mesa redonda „El futuro de la antropología en la era de la globalización“. Xalapa: Universidad Veracruzana.

- MARTÍNEZ, J. L. 1995: Un nuevo diccionario de mexicanismos. In: *Actas del Vº Congreso Internacional de „El español de América“*. Burgos, 929–932.
- MORENO DE ALBA, J. G. 2010: *La lengua española en México*. México: Fondo de cultura económica.
- MORENO DE ALBA, J. G. 1999: Conciencia y actitudes de los mexicanos en relación con el prestigio y corrección de la lengua española. *Anuario de Letras*. 1999, vol. 37, 53–83.
- MORÚA LEYVA, M. – SERRANO MORALES, J. C. 2004: Dos mil kilómetros de por medio: dialectología perceptual contrastiva del español mexicano. In: Morúa Leyva, M. – Ortiz Ciscomani, R. M. (eds.). *Memorias del VII Encuentro Internacional de Lingüística en el Noroeste*. Hermosillo: Universidad de Sonora, 253–276.
- MORVAY, K. 1986: Fraseología del español de México. *Revista de Filología Románica*. 1986, vol. IV, 317–322.
- NEMRAVA, D. 2001: Expresiones de la sexualidad en el lenguaje coloquial y argótico de México. *Magisterská diplomová práce na Ústavu románských jazyků a literatur FF MU, Brno*.
- PARODI, C. – SANTA ANA, O. 1997: Tipología de comunidades de habla: del español rural al estándar. *Nueva Revista de Filología Hispánica*. 1997, vol. 2, 305–320.
- SERRANO MORALES, J. C.: ¿Cuántos dialectos del español existen en México? Un ensayo de dialectología perceptual. Cit. [2010-5-10], <<http://lef.colmex.mx/Sociolingüística/Cambio%20y%20variación/Ensayo%20de%20dialectología%20perceptual.pdf>>.
- SMITH, T. C. 1997: La voz de México: Apuntes sobre el DEUM. *Nueva Revista de Filología Hispánica*. 1997, vol. 45, issue 1, 105–128.

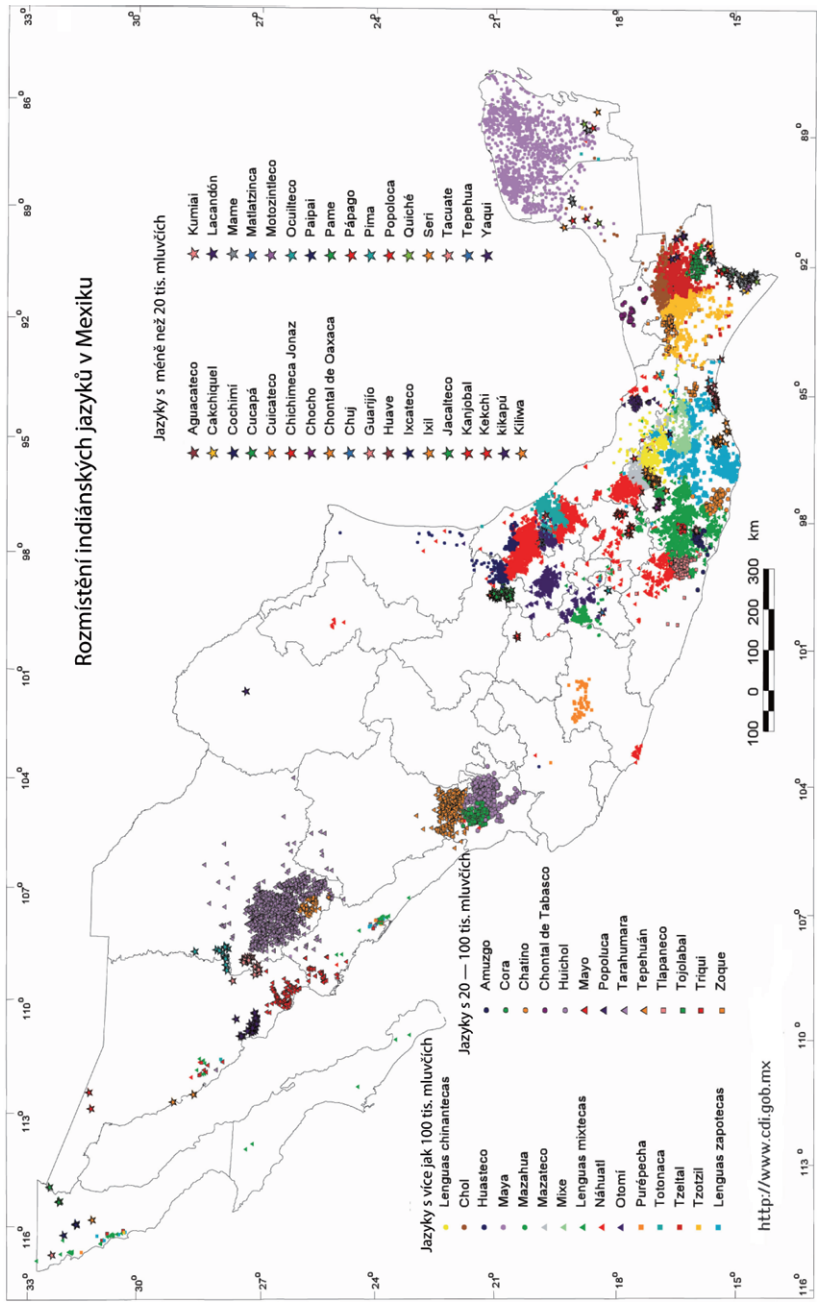
Zuzana Erdősová (nar. 1984) absolvovala hispanistiku a historii na FF UP a od roku 2009 působí jako doktorandka na katedře romanistiky na Univerzitě Palackého v Olomouci, kde se věnuje sociolingvistickému výzkumu a přednáší o realitě Latinské Ameriky, především Mexika, z kulturně-antropologické perspektivy. V roce 2009 absolvovala stáž na Universidad Autónoma del Estado de México v Toluca. V současné době se věnuje sociolingvistice Mexika.

MEXICAN SPANISH

The article focuses on contemporary Mexican Spanish from both a descriptive and sociolinguistic point of view. Mexican Spanish is seen as an inseparable part of the Hispanic world and at the same time as an autonomous entity defined by its historical and social features. The descriptive part presents an overview of contemporary Mexican Spanish, its lexicon (focusing especially on the delimitation of the mexicanism) and dialectology. The sociolinguistic part brings in issues concerning linguistic normativity.

KEY WORDS:

Mexico, Spanish language, dialectology, normativity, lexicology

K jazykově vitálním patří indiánské oblasti na jihu a jihovýchodě Mexika, zvláště pak v Oaxace, Chiapasu, Veracruzu a na Yucatanu, jakož i na severovýchodě Mexika. Většina mluvčích indiánských jazyků žije na venkově v obcích pod pět tisíc obyvatel. Důsledkem vysoké migrace jsou mluvčí registrováni ve všech velkých městech Mexika a v USA.